

Філоненко С. О.,
доктор філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

ЛІТЕРАТУРА ПЛЮС КУЛІНАРІЯ: ФОРМУВАННЯ НОВОГО ЖАНРУ МАСОВОГО ПИСЬМЕНСТВА

Українська література має багату й розкішну кулінарну традицію. Цитатами із найкращого твору зачинателя нового вітчизняного письменства – “Енеїди” Івана Котляревського – і досі щедро ілюструють кулінарні книги. Практично жодний реалістичний роман чи повість XIX століття не обходилися без докладних і розлогих описів страв і напоїв, якими українці пригощалися самі й частували гостей.

Однак такого специфічного жанру, як “кулінарна проза”¹, наше красне письменство практично не знало. Можливо, тому що радянські класики не воліли б розмінювати свій таланти на такі дріб’язкові, здавалося б, теми. Адже приватне буття людини у СРСР розумілося як явище другорядне порівняно із буттям суспільним. Сфера приватного, як у всіх тоталітарних державах, була уніфікованою й суворо контрольованою. “Біблією куховарства” вважалася “ідеологічно правильна” “Книга про смачну і здорову їжу” 1952 року, яка своєрідно відбивала владний дискурс, користуючись радянською риторикою (див. про це прецікаву студію О. Михайлової “Советская риторика в кулинарной книге” [8]). Та й про які гастрономічні викрутаси могло йтися в країні, де не те що “буржуйські” рибчики й ананаси, але і звичайні продукти (м’ясо, масло, гречка) належали до розряду дефіцитних – як-то кажуть, “обійдеться циганське весілля без марципанів”.

З’ява “кулінарної прози” на початку XXI століття, на наш погляд, спричинена формуванням масової літератури та поступовим заповненням усіх її без винятку ніш – від дамського роману й бойовика до non-fiction. Звичайно, ще одним (позалітературним) чинником стало подолання “продовольчої кризи” 90-х та реабілітація приватного і чуттєво-тілесного світу. Масовий інтерес до гастрономічного дискурсу підтверджують стабільно високі рейтинги кулінарних телешоу (“Смак”, “Єдим дома”, “Картата потата”, “Смачна країна”, “Звана вечеря”, “Жить вкусно с Джейми Оливером”, “Смачно з Борисом Бурдю”, “Здорова кухня”, “Кухня для чайників”), написання кулінарних книжок зірками (Борис Бурда, Юлія Висоцька, Анастасія Заворотнюк, Дар’я Донцова, Ірина Хакамада, Оксана Робскі), поширення популярних кулінарних видань (журнали “Вкусно”, “Просто і смачно”, “Приятного аппетита”, “Гастроном”, “Коллекция рецептов”, “Еда+”, “Секрети кулінарії”, “Гастроном”, “Московский кулинарный вестник”, газети “Скатерть-самобранка”, “Ням-Ням”), поява комп’ютерних ігор із кулінарним мотивом (“Обеденный переполюх”, “Мастер Бургер”, “Повар”, “Бармен”).

Піонеркою жанру у вітчизняній прозі можна вважати Марію Матіос, авторку “Фуршету” (2002 рік, видавництво “Кальварія” [7]). Письменниця постійно звертається у своїй творчості до стереотипів масової літератури, що дає підстави деяким

¹ Термін “кулінарна проза” уживаємо услід за Олександром Генісом (див. [3]).

дослідникам (наприклад, Роксані Харчук²) відносити її книги цілком до популярної белетристики. Нам, проте, більш імпонує теза про інтеграцію елітарного й масового у творчості Матіос (її обґрунтовує, приміром, Нінель Заверталюк³). Звісно, новаторським для сучасності стало прагнення авторки до міксування белетристичних і небелетристичних компонентів у “Фуршеті”. Марія Матіос дещо лукавить, називаючи свою книгу в інтерв’ю Людмилі Таран *“методичкою” з кулінарії* [10, 225] і навіть характеризує її як *“книжку кулінарних рецептів плюс народознавчі студії”* [10, 225], а себе уподібнює при цьому до *“сільської пліткарки”*, яка *“безсоромно... обійшла все... від кухні до спальні”* [10, 224]. Погодимось з Н. Заверталюк у тому, що художня структура “Фуршету” є доволі складною, і fiction- та non-fiction-твори не можна розглядати окремо: “Книгу “Фуршет від Марії Матіос”... не можна безпеліційно назвати звичним “вибране”, оскільки твори, що постали в ній поруч, при всій їхній жанровій, сюжетній і стильовій специфічності складають єдиний текст, об’єднуючим чинником в якому є дві концепції Страви і Почуття” [6, 519].

Художньою інновацією Марії Матіос у “Фуршеті” є розгортання своєрідної гедоністичної філософії життя, орієнтованої на тілесні задоволення – як гастрономічні, так і еротичні. Ці два дискурси міцно переплетені в книзі, Їжа і Спокуса йдуть поруч, вишукані страви розглядаються як спосіб завоювання, утримання коханого чоловіка, а то й спосіб красиво попрощатися з ним. (Таке поєднання нагадує твір сучасної мексиканської письменниці Лаури Есківель “Шоколад на окропі” (Laura Esquivel, “Como agua para chocolate”, 1989 [15]); обидві книжки надаються до порівняння і через яскраво виражений етнографічний дискурс – описи регіональної кухні, мексиканської та буковинської).

Жанр “кулінарного есею” впевнено опанувала молода письменниця Світлана Пиркало в книзі “Кухня егоїста” (2007, видавництво “Факт” [9]). Слід принагідно зауважити, що і в перших двох художніх творах авторки: повісті “Зелена Маргарита” і романі “Не думай про червоне” – гастрономічні мотиви посідали важливе місце, варто лиш пригадати, як мандрує Лондоном у пошуках “радянського гастроному” Павліна Стопудів, героїня останнього роману.

“Кухня егоїста” народилася із Інтернет-колумністики – авторської колонки на сайті “Главред”, для якої Світлана Пиркало дописувала протягом року. Через заборону журналістам ВВС висловлюватися з проблем української політики письменниці довелося писати про кулінарію (на наш погляд, лише позірно). Колонка виявилася вдалою й набула популярності, тому за пропозицією Юлії Лимар, віце-президента холдингу “Главред-медіа”, авторка поєднала окремі випуски в єдину книгу, тому есе несуть на собі сліди журналістської манери оповіді (хоч насправді жанри колумністики та есеїстики досить близькі, насамперед тим, що предметом дослідження в них є

² “Твори М. Матіос, навіть ті, в яких вона намагається “законсервувати час і людину”, “осмислити буття у різних його проявах”, переважно належать до масової літератури, яку критика подає як загальнонаціональний контекст” [14, 69].

³ “Матіос різна, вона завжди нова. Її love-story, короткі біографічні оповіді, повісті, романи за назвою, епіграфами, мотивами, мелодраматичністю сюжетних колізій, інтригою в організації конфліктних ситуацій, взаємодією реального й вигаданого, на перший погляд, ніби наближені до масової літератури, але лише ніби і лише наближені. Беззастережно вони не вкладаються у формальні параметри так званого “бульварного” читива – ні любовного роману, ні чистих фентезі, ні детективу, ні еротики” [6, 514].

точка зору, погляд оповідача, а також наявністю автономної фігури наратора, інтонацією вільної розмови з читачем, полемічною тональністю).

Назву книги можна розглядати як художню концепцію. Причому важливо, що в її основі – поєднання кулінарного та національного мотивів. У другому есе, однойменному до цілого твору, Світлана Пиркало характеризує менталітет українців як східного народу, які *“...мислять себе частиною більшого цілого і відмовляють індивідууму в тому, що його таким і робить, – в індивідуальності”* [9, 9]. Ілюстраціями до тези слугують приклади з вітчизняної історії, політики, фольклору й побуту, однак головно – з кухні, яка, будучи багатою і смачною, виявляє консервативну прихильність до страв (борщ, олів'є, котлети, торт Наполеон), де всі продукти покриті, змелені, перемішані один з одним, – так продуктів не дають *“...права проявити свій індивідуальний смак. А щоб, собака, не висовувався”* [9, 10]. На думку авторки, європеїзація України вимагає змін у національній свідомості, в тому числі і в кулінарії: *“час розжитися здоровим європейським егоїзмом – як у житті, так і на кухні”* [9, 10]. Егоїзм, попри звичну негативну конотацію, трактується Світланою Пиркало в дещо іншому ключі, власне, в дусі філософських теорій “розумного егоїзму”: він є “практичним”: *“Він дозволяє тобі індивідуальність і не дозволяє терпіти хамство на тій підставі, що всі інші терплять. Він змушує тебе бути терпимим до егоїзмів інших, але відстоювати своє право на особистий простір”* [9, 10–11]. Тому огляд письменницею екзотичних страв із виразним національним – індивідуальним! – смаком для українського читача слід розуміти і як терапевтичний проект – зцілення від певних недоліків вітчизняної ментальності, дотепні міркування щодо якої переймають всі есеї в книзі “Кухня егоїста”.

Егоїзм інтерпретується і як певна життєва філософія – гедонізм, життєлюбство (до речі, близька до тої, що її розгортає Марія Матіос у “Фуршеті”). *“Їжа – чи не єдине задоволення, доступне нам тричі на день”,* – стверджує Світлана Пиркало, наголошуючи, що земля *“...стоїть на людях, які люблять усмак попоїсти й випити і шанують добру розмову”* [9, 5]. Відбувається ототожнення оповідача і читачів за спільним поглядом на життя: *“Ну, то це ми і є”*. Ідеальний читач книги мусить так само насолоджуватися новими смаками і виявляти зацікавлення унікальними рецептами. Авторка передмови та, очевидно, ідейна натхненниця “Кухні егоїста” Юлія Лимар у своєму вступному слові пов'язує ці якості саме з національним українським менталітетом, навіть національною філософією: *“Українська філософія – не моя хата з краю. Наша альфа і омега зводиться до холодцю, пампушок, вареників, голубців, печені, струdlів, баношу, кров'янки, дерунів, оселедців...ой! Українці – це наша кухня. Тому й слово “егоїст” означає, що его “їсть”. Їсть, отже існує”. І дещо далі: “...ми – нація, котра пропустить все це крізь шлунок... Нас можна завойовувати... нас не можна тільки з'їсти. Бо коли ми їмо – ми непереможні... Ми їмо – отже, ми думаємо”* [9, 3].

Відомо, що масова література водночас є складовою і художньої літератури, і масової культури. Тому доречно провести паралель між філософською спрямованістю книги есе Світлани Пиркало та ідеями, закладеними в дисконтній програмі “Егоїсти”, яку пропонує мережа українських ресторанів швидкого обслуговування “Піца

Челентано”, “Картопляна Хата”, “Кафе Пункт” та демократичних ресторанів японської кухні “Япі”. Ось короткий витяг з опису програми, який узятो з рекламних матеріалів кафе та із веб-сайту www.egoisty.com: “Кожного з нас щось вирізняє з натовпу, всіх нас щось об’єднує. Ми любимо себе, любимо неповторні особливості в собі і в інших. Улюблені страви, музика, книги, свій стиль і своє місце в житті, власні погляди і власні правила гри – це те, що ми любимо в собі найбільше – своє Я.

Егоїсти – це коло людей, які цінують власну індивідуальність і поважають особистість інших. Вони знають смак життя і насолоджуються його різноманітністю. Вони вільні... Ми започаткували програму **Егоїсти**, тому що цінуємо Вас. Цю програму розробили егоїсти для егоїстів, щоб Вам було ще більш комфортно в наших ресторанах. Бути **Егоїстом** – сучасно і природньо. А головне, це дуже просто” (виділено в тексті – С. Ф.) [16].

Очевидний збіг ідей і цінностей – свобода, комфорт, повага до індивідуальності, насолода і смак від життя – мусить говорити про новітні тенденції в суспільній свідомості молодого покоління, що відобразилися і в популярній літературі, і в рекламному дискурсі.

Як і Марія Матіос у “Фуршеті”, Світлана Пиркало тематизує жанр власної книги, означуючи його як “*тексти про їжу, світ і ментальність*”, що народилися з “*щотижневої колонки із такими собі кухонними балачками про все на світі*”, і дотепна метафора-слоган: “*Погляд на світ через тертушку для пармезану*” [9, 6]. І хоч як журналістка ВВС намагалася виконати приписи внутрішньоредакційної політики, все ж їжа, кухня, кулінарне мистецтво виступають скоріше приводом до розмови про дещо інше, а не її предметом. Дещо інше – то національний менталітет українців у зіставленні з ментальностями решти європейських народів (у цьому сенсі “Кухня егоїста” є справді етнографічною студією), а також та сама вітчизняна політика. Адже остання описується стертою метафорою – ми говоримо “політична кухня” і за радянською ще традицією називаємо “кухонними” напівдисидентські розмови про політику, зведені до буденного дискурсу; ці образи актуалізовано в передмові – Юлія Лимар згадує свою приналежність до “*людей кухонного періоду*”, міркує про “*розширення*” “*нашої кухні геополітики*”, маючи на увазі, що Світлана Пиркало розсуває горизонти мислення сучасного українця, знайомлячи його із способом життя й харчування інших народів. Таким чином, кулінарія стає засобом пізнання як свого, рідного, так і чужого. Про цей зв’язок говорив ще Клод Леві-Строс у праці “Походження застільних манер”: “У кожному суспільстві приготування їжі слугує мовою, на якій суспільство несвідомо розкриває свою структуру. Їжа, яку з’їдає людина, стає нею самою. Ми – те, що ми їмо, тому набір продуктів харчування та способи їх обробки тісно пов’язані з уявленням особистості про себе і своє місце у всесвіті й суспільстві. Кулінарія – інструмент, що дозволяє вивчати як космологічні, так і соціологічні опозиції” [цит. за: 3].

“Кухня егоїста” має присмак актуальної політики. Есеї створювалися протягом 2006–2007 років і алюзивно відбивають складні перипетії парламентських виборів, безконечної коаліціади–2006, розбрат у таборі “демократичних сил”, істерію щодо євроатлантичної інтеграції України, ускладнені стосунки з “північним сусідом”, інші

внутрішньополітичні баталії. Світлана Пиркало із суто журналістським завзяттям дошукується причин теперішньої ганебної поведінки “вождів” і ганебної пасивності співвітчизників у давніх національних комплексах. Прикметно, що власне авторська передмова до книги, яка йде одразу після передмови Юлії Лимар, у назві відбиває традиційну дилему націонал-патріотичного дискурсу: “Ковбаса і свобода”. Із позицій гедоністичної філософії авторка легко долає протиріччя: *“Проміркувавши над цим двадцять років, я дійшла висновку, що одного без іншого не буває... Ковбаса і свобода тягнуть одне одного за собою... Екзальтовані індивіди можуть бути духовно вільними і на Колімі, і в келії, але в суспільстві загалом боротьба за свободу сполучена з боротьбою проти голоду”* [9, 6–7]. Письменниця апелює до трагічних подій української історії (голодомор) і висновує, на наш погляд, абсолютно справедливо: *“...Більшість суспільно-політичних проблем сьогодення можна простежити саме до голоду, до часів, коли разом із голодними памороками в тіла українців – різного етнічного походження – всотувалося рабство”* [9, 7].

Однак, розгортаючи свій “терапевтичний” проект (що також резонує із психоаналізом національного підсвідомого в “Польових дослідженнях з українського сексу” Оксани Забужко), Світлана Пиркало не пропонує легкого зцілення (*“Наївно сподіватися, що всю трагічну історію України можна виправити, всього лише наївшись омарів до нестями”* [9, 7]). Однак, будучи “приватною особою”, авторка виходить із того, що філософія здорового-практичного егоїзму-гедонізму, любові до самих себе і насолодження життям, якщо її вдасться прищепити на український ґрунт, зможе виправити ситуацію.

“Кулінарно-політична” програма авторки, стилізована під виборчі гасла, пародіює традицію радянських першотравневих чи сьомо-листопадових закликів до демонстрації, які друкувала газета “Правда”: *“Тож міцно вдармо іспанською шинкою хамон серрано по потворній морді привида минулого! Кожній родині – по повному холодильнику і повному винному погребу! Кожному району – по власному сорту смердючого сиру! Кожній області – по тризірковому (в сенсі зірок Michelin) ресторанові! А кожній читаючій людині – по цій книжці”* [9, 7]. Політичний дискурс підсилюють і назви окремих есе: “Мікроглобалізація: Чорне море бореться з американцями”, “Бамбукова опозиція”, “Бульйонний Ленін”, “Дикий кабан як чинник незалежності Корсики”, “Янукович і капуста”, “М’ясиста політика”, “Ударимо перепілкою по совку”, “Диктатори і мед”, “Іскристий смак незалежності”.

“Кухня егоїста” до якоїсь міри стилізована під звичайні кулінарні книги: вступ завершується побажанням “Смачного!”, останні сторінки відведені не “для нотаток”, а “для рецептів”. Однак багато важить і структура твору. Варто простежити композиційні зміни в самому матеріалі: авторські колонки для сайту “Главред” писалися протягом року, вони відбивали злободенні події, однак для аналізованої книги авторка обрала інший спосіб компонування есе – *“за загальним принципом кулінарних книг: від інструментів та закусок – до перших і других страв, а також напоїв”* [9, 6]. У “Кухні егоїста” збереглося датування колонок-есеїв, що дозволяє пов’язати їх із конкретною ситуацією в Україні і світі, проте зміна структури змістила й акценти – на перший план вийшов дискурс кулінарний, як це і має бути у творах такого жанру. Він став

жанротворчим, об'єднавши розрізнені тексти публіцистичного спрямування в єдиний твір, де документальні фрагменти перемежуються із суто белетристичними.

Можна спостерегти ще одну спільну рису двох перших зразків “кулінарної прози” – “Фуршету від Марії Матіос” та “Кухні егоїста”. Як стверджує Н. Заверталюк, першій із книг властива “...креолізованість індивідуальної техніки художнього письма... на тематичному і жанрово-стилістичному рівнях” [6, 515]. Те саме можна сказати і про твір Світлани Пиркало, де поруч із правдивими рецептами вміщені анекдоти, історичні екскурси, вставні новели (наприклад, життєві історії українок в Італії) і навіть “політичні сни” про Януковича й Тимошенко. Рецензент видання “Дзеркало тижня”, пояснюючи суть книги, відзначає це складне сплетення різноманітного матеріалу: “Прочитавши “Кухню егоїста”, я ознайомився не лише з загальносвітовими традиціями та новаціями приготування і поглинання харчів, а й із порівняльною характеристикою цих принципів та звичок українців. Уся ця інформація дуже вміло, весело, помірно цинічно переплетена з “великою” політикою і звичайнісіньким життям “маленьких” людей” [11].

Отже, рецепт, за яким укладено книгу Світлани Пиркало, містить такі інгредієнти: власне кулінарний дискурс (описи продуктів, страв, їх приготування), національний, політичний. У книзі актуалізовано дискурс приватного життя самої авторки, що репрезентовано у двох часових відтинках: автобіографічні елементи, які описують дитинство та юність авторки в Радянському Союзі, та її доросле життя в Лондоні й мандрівки Європою.

Світ дитинства міцно сплетений із зображенням світу “України нашої радянської” та перебудовних часів. Авторка “Кухні егоїста” веде постійну полеміку із советськими кулінарними навичками та їх пережитками в сучасності. У творі згадуються характерні штампи радянського “нюспіку” (“у савецких, як відомо, своя собствєнная гордость” [9, 15], “Що таке олія? Ето наше всьо” [9, 36], “звіряче обличчя капіталізму” [9, 104], які виглядають анахронічними та курйозними. Впізнавані і типові картинки радянського побуту: діставання гречки “по благу”, обов’язкові салати Олів’є та Мімоза на святковому столі, борщ і дешева розчинна кава в голодні гуртожитські роки. Погляд авторки водночас ностальгійний (це ж бо роки її дитинства та юності) та скептично-іронічний.

Істотним складником кулінарної прози Світлани Пиркало є ґендерний дискурс. Загалом, як слушно зауважила в дослідженні “Кулінарний рецепт як особливий тип тексту” російський мовознавець Поліна Буркова, “характерною особливістю гастрономічного дискурсу є його ґендерний аспект. У ґендері відбувається складне переплетіння культурних, психологічних і соціальних аспектів, тому він становить інтерес і для лінгвістів. Міжособистісні взаємини чоловіка й жінки, як правило, стереотипізовані: жінка виконує роль матері і дружини, доброї господарки, здатної виконувати будь-яку роботу. Місцем, де переважає жінка, за теперішніми уявленнями, є кухня. У багатьох чоловіків поняття кухні асоціюється із жінкою” [1]. Як сучасна українка та інтелектуалка, Світлана Пиркало не може обійти дискусії про фемінізм і ґендер. Безпосередньо ця проблематика розгортається в есеях “Посудомийка за фемінізм” та “Місце чоловіка на кухні”.

Починаючи перше з них із курйозного факту (у відповідь на традиційне в іспанській Памплоні влаштування забігу чоловіків від биків, “...іспанські студентки-феміністки вимагають організувати паралельні перегони: щоб жінки тікали від корів. Мовляв, це буде справедливо”), авторка полемізує із викривленими уявленнями про фемінізм в сучасному українському суспільстві: “...коли погано поінформована молодь сприймає фемінізм як вимогу на адресу жінок повторювати кожну дурницю, яку роблять чоловіки” [9, 20].

Образ фемінізму (як його сприйняли українці “в останні роки Союзу”) змальовано в гротескному вигляді: “...змішайте в рівних пропорціях фурію з бестією, озбройте гострою косою, дайте кожній у руки по палаючому бюстгальтеру й випустіть на натовп заляканих і ні в чому не винних чоловіків, і цей акт палання і кришіння й буде тим, чим нам уявлявся фемінізм... Отже, фемінізм – це щось не просто непотрібне, а ще й жахливо непристойне і в пересічній маскулінній свідомості пов’язане з лесбійанством” [9, 20–21]. У таких спостереженнях можна вбачати мало не текстуальний збіг із есе Оксани Забужко “Гендер: хто боїться сірого вовка?”, яка у 2000 році фіксувала страх фемінізму: “...фемінізм” наприкінці 90-х зробився в масовій свідомості чи не таким самим терміном-пострахом, яким двадцять років тому був пріснопам’ятний... “націоналізм”... загальна осторога зберігається також, як до діла вкрай темного: хтозна, що воно таке (“што-то женское”), але напевно дуже й дуже непохвальне, чим нормальним людям цікавитись не пристало...” [5, 57].

Цікаво, що Світлана Пиркало, проголосивши загальну прихильність до феміністичної ідеї (“я радше за фемінізм, ніж проти”), згодом усе ж таки зводить вирішення гендерної проблеми до побутового рівня: “Фемінізм насправді залежить... від розвитку побутової техніки” [9, 20]. Панацея в процесі виборення жіночих прав – це посудомийна машина: вона, мовляв, єдина спроможна звільнити українку від неоплачуваної й непродуктивної хатньої роботи, тобто миття посуду. Її попередницями авторка називає пральну машину та холодильні камери – саме вони “...принесли справжню реальну незалежність і рівноправність жінкам Заходу...” [9, 22].

Доречним буде згадати міркування сучасної дослідниці гендерної проблематики в художній літературі Ганни Улюри, яка, оглянувши новітні зразки жіночої прози, зокрема роман Наталки Сняданко “Коллекція пристрастей” та повість Світлани Пиркало “Зелена Маргарита”, дійшла висновку про “карнавалізацію фемінізму в сучасній українській літературі”, коли роздратування авторок (і їх героїнь) викликає так званий “фемінізм жертви”. Вчена міркує про суголосність претензій молодих письменниць до фемінізму із його ж постфеміністичною критикою (“...усвідомлення розриву між ідеологічними та теоретичними концепціями ліберальної рівності і практиками реального соціального, політичного нерівноправ’я в сучасному світі, а також очевидні суперечності завдань, які ставили перед собою теоретики “третьої хвилі”, і реальним досвідом їх реалізації (а точніше – нереалізованості) в пострадянській Україні” [13]). Ганна Улюра говорить про втілення в цих текстах так званого “мас-медійного фемінізму”. Справді, до фемінізму “книжного”, “теоретичного” авторка “Кухні егоїста” ставиться скептично, не визнаючи заслуг Сімони де Бовуар, авторки “Другої статі”, в

емансипації європейського жіноцтва, визнаючи неспроможність прочитати останню книжку феміністки Лайонел Шрівер.

Конкретна побутова ситуація (*“Хто повинен готувати вдома вечерю?”*) стає предметом ще одного “гендерного” есею – *“Місце чоловіка на кухні”*. Від життєвих подробиць – опису вкрай напруженого дня сучасної жінки, якій треба писати романи, робити манікюр, читати літературні новинки і просуватися по кар’єрній драбині, а також мужньо пережити “критичні дні”, – Світлана Пиркало переходить до соціальних узагальнень про *“...низький статус хатньої та кухонної роботи порівняно зі “справжньою”. Чоловіки не хочуть асоціювати себе із такими заняттями, а жінки, як істоти, відповідальні за гармонію в родині, беруть їх на себе. Тому що на ресторанных кухнях, де шеф-кухар якраз має найвищий статус, ним, як правило, стає чоловік”* [9, 63]. Доводячи тезу, винесену в заголовок есе, авторка апелює до життєвого досвіду письменниць – Оксани Забужко як головної української феміністки та Ліни Костенко. Іронічно обігрує Світлана Пиркало ще один гендерний стереотип, пов’язаний зі шляхом до серця чоловіка через шлунок й утриманням чоловіка через його годування: *“...Дружина, яка намагається кудись потрапити через шлунок чоловіка, часто потрапляє туди ж, куди і решта вмісту шлунка”* [9, 62], *“Якщо його єдина мотивація – сите пузо, то хай собі йде, що за біда? Якщо вона себе цінує лише як миску їжі, то як він може цінувати її вище?”* [9, 63].

Тому авторка дійшла висновку про те, що святкову їжу мусить готувати жінка, але щоденну – чоловік. Далі в есе подаються поради, як досягти такої ідилії, чим можна залучити чоловіка на кухню (*“Чоловіки люблять блискучі прилади і прості рецепти”* [9, 64]). Крім того, важлива певна поблажливість щодо недоліків страви, приготованої чоловіком. Рецепти сімейної гармонії інтонаційно та стилістично нагадуть поради з жіночих журналів типу “Наталі”, “Домашний очаг”, однак ці поради можна сприймати і як іронію щодо мас-медійного псевдо-феміністичного дискурсу.

Цікавим буде зіставити гендерний дискурс “Кухні егоїста” та книги Олександра Геніса та Петра Вайля “Російська кухня у вигнанні” (2002 рік, видавництво “Независимая газета” [2]), де один із розділів має промовисту назву “Борщ із емансипацією”. Говорячи практично про ті самі факти, що й Світлана Пиркало, чоловіки-автори фіксують начебто повне розв’язання гендерної проблеми: “Весь ХХ век женщина требует, чтобы ее освободили от кухонного рабства – от чугунок, кастрюль, грязной посуды; от борщей, котлет, компотов; от буайбесов, омаров, пирожных-безе; от голодного мужа, наконец.

Добились, освободились, раскрепостились. Теперь домашнюю хозяйку можно увидеть только в музее, где она стоит между динозавром и первым аэропланом.

Но поскольку свято место пусто не будет (а кухня, несомненно, относится к таким местам), к плите стал мужчина. Сегодня никого не удивит женщина-раввин, женщина-футболист, женщина-генерал. Но попробуйте найти в хорошем ресторане женщину-повара!” [2].

Як бачимо, той самий факт (переважання чоловіків – шеф-кухарів) інтерпретовано по-різному: українська авторка пояснює це високим статусом такого кухаря, принадним для чоловіків, а російські письменники – наслідками емансипації.

Геніс та Вайль фіксують ґендерні відмінності у ставленні до кухні й самого процесу приготування їжі: “Если для женщины кухня – это ад, то для мужчины – храм. Женщина там трудилась, мужчина священнодействует. Для одних – рабство, для других – страсть” [2]. Очевидно, виходячи зі здатності саме чоловічої статі до трансцедентування й надання творчого смислу будь-якій праці, навіть рутинній, автори “Російської кухні у вигнанні” описують символічні відтінки такої страви, як борщ: для жінки він “...символ векового рабства, и она варит его, оплакивая свое поруганное детство, утраченную юность, безвременную старость. К борщу ее приковывают цепи, и рано или поздно женщина решает, что ей нечего терять, кроме них” [2]. Натомість для чоловіка-любителя борщ – предмет гордості, але не приниження. Можна сказати, що російські есеїсти так само, як і Світлана Пиркало, карнавалізують феміністичну ідею, зводячи в площину буденщини. У такому позірному розв’язанні жіночого питання бажане підміняє дійсне, а часткове стає підґрунтям узагальнення ґендерних спостережень.

Таким чином, “кулінарна проза”, що формується у вітчизняному письменстві, відбиває популяризацію гастрономічного дискурсу в сучасній масовій культурі, і спрямована на реабілітацію чуттєвого світу людини, яка мислиться як шлях до національного зцілення. Кулінарні есе узагальнюють життєвий досвід молодого покоління українців, актуалізацію цінностей свободи, поваги до індивідуальності, комфорту й насолоди від життя.

Література

1. Буркова П. П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (на материале русского и немецкого языков) [Электронный ресурс] / П. П. Буркова. – Ставрополь, 2004. – Режим доступа : <http://lib.babr.ru/ext/4223.pdf>.
2. Вайль П., Геніс А. Русская кухня в изгнании [Электронный ресурс] / П. Вайль, А. Геніс. – М. : Независимая газета, 2002. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Vail/index.php.
3. Геніс А. Хлеб и зрелище : о кулинарной прозе Вильяма Похлебкина / А. Геніс // Звезда. – 2000. – № 1. – С. 220–224.
4. Геніс А. Колобок. Кулинарные путешествия / А. Геніс. – М. : АСТ, Астрель, 2008. – 319 с.
5. Забужко О. Репортаж із 2000-го року : [зб. статей] / О. Забужко. – К. : Факт, 2001. – 96 с.
6. Заверталюк Н. Метатекст книги М. Матіос “Фуршет від Марії Матіос” / Н. Заверталюк // Література. Фольклор. Проблеми поетики : [збірник наукових праць]. – Вип. 26 / [редкол. : М. Х. Гуменний (відп. ред.) та ін]. – К. : Акцент, 2007. – С. 519.
7. Матіос М. Фуршет / М. Матіос. – Львів : Кальварія, 2002. – 338 с.
8. Михайлова О. А. Советская риторика в кулинарной книге [Электронный ресурс] / О. А. Михайлова // Советская культура в современном социопространстве России : трансформации и перспективы : [материалы научн. интернет-конференции : Екатеринбург 28–29 мая 2008 г.]. – Екатеринбург : [б. и.], 2008. – Режим доступа : <http://elar.usu.ru/bitstream/1234.56789/1603/1/Part1+2008-10.pdf>.
9. Матіос М. “Письменникові конче бути совісним у творчості” : [розмова Людмили Таран з Марією Матіос] / М. Матіос // Кур’єр Кривбасу. – 2006. – № 196. – С. 223–231.
10. Світлана Пиркало, “Кухня егоїста”, видавництво “Факт” [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dt.ua/3000/3680/61662>.

11. Трофименко Т. Книга про смачний і здоровий фемінізм, національний характер та сучасну культуру [Електронний ресурс] / Т. Трофименко. – Режим доступу : <http://news.mediaport.info/culture/2008/48287.shtml>.
12. Улюра А. Карнавализация феминизма в современной украинской литературе [Электронный ресурс] / А. Улюра // Феминистская критика : про это и про все. – Режим доступа : fc.gender-e.hu/thirteen.htm.
13. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : постмодерний період : [навч. посібник] / Р. Б. Харчук. – К. : ВЦ “Академія”, 2008. – 248 с.
14. Эскивель Л. Шоколад на крутом кипятке / Л. Эскивель. – М. : Амфора, 2004. – 448 с.
15. Егоїсти. Інформація про програму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.egoisty.com./egoist/about/club>.

Анотація

У статті розглядається формування специфічного жанру масового письменства – кулінарної прози – в українській літературі початку XXI століття. Витоки цього жанру пов'язуються із книгою Марії Матиос “Фуршет”. Аналізується книга кулінарної есеїстики “Кухня егоїста” сучасної письменниці Світлани Пиркало. Розглядається історія створення книги, гедоністична філософія, що лежить у її основі, ґендерний дискурс.

Ключові слова: масова література, кулінарна проза, есеїстика, колумністика, ґендер, стереотип.

Аннотация

В статье рассматривается формирование специфического жанра массовой литературы – кулинарной прозы – в украинской литературе начала XXI века. Истоки этого жанра связываются с книгой Марии Матиос “Фуршет”. Проанализирована книга кулинарной эссеистики “Кухня эгоиста” современной писательницы Светланы Пыркало. Рассматривается история создания книги, гедонистическая философия, которая лежит в ее основе, гендерный дискурс.

Ключевые слова: массовая литература, кулинарная проза, эссеистика, колумнистика, гендер, стереотип.

Summary

The article deals with the problem of “culinary fiction” as a specific genre of popular literature and its forming in modern Ukrainian literature of the beginning of the 21st century. The sources of the genre are connected with the book by Maria Matios “Fourchette”. The collection of culinary essays “The Egoist’s Cuisine” by Svitlana Pyrkalo is analyzed: the story of its writing, its hedonistic philosophy, gender discourse.

Keywords: popular literature, culinary fiction, essayism, columnism, gender, stereotypes.